

Mile Bogović

STAROSLAVENSKA LITURGIJA U BISKUPIJAMA SENJSKOJ I MODRUŠKOJ U 19. STOLJEĆU I PARČIĆEV MISAL

Dr. Mile Bogović, Visoka bogoslovska škola u Rijeci, izvorni znanstveni rad
UDK: 264-01(003.349) = 808"18"

U novom vijeku naše se glagoljaštvo nije moglo uspješno nositi s brojnim nedaćama, a jedna od posljedica toga stanja jest i rusifikacija liturgijskih knjiga.

U biskupijama senjskoj i modruškoj sve više otklanjaju te knjige i za sve dijelove mise koji se glasno čitaju upotrebljava se hrvatski jezik iz Ščaveta.

Kad je 1893. Parčičevim misalom vraćena u liturgiju hrvatska redakcija u mnogim je župama nastala pobuna, koju su negdje podržavali i svećenici, jer se u praksi otišlo dalje u smislu približavanja liturgijskog narodnom jeziku.

* * *

Staroslavenski jezik crkvenih knjiga bio je tzv. književni jezik i kao takav nije nikada bio potpuno izjednačen s govornim jezikom. To vrijedi, dakako, i za onaj jezik koji se nalazi u misalima i brevijarima hrvatskih glagoljaša. Takvu distancu nisu tražile samo crkvene odredbe nego i vjernost predloščima iz kojih su knjige prepisivane te osjećaj svetoga u predanim liturgijskim tekstovima: čovjeku nije dopušteno mijenjati ono što je sveto, nego treba dopustiti da to sveto njega mijenja. Takvo poimanje svetoga je misao Sv. Braće - da u liturgiji treba biti narodu razumljiv jezik - donekle paraliziralo, jer nije dozvoljavalo da se liturgijski jezik oslanja na narodni, slijedeći njegov prirodni razvoj. (U neliturgijskim tekstovima drugi su razvojni kriteriji.) Uza sve to imao je i liturgijski jezik svoj razvoj i to upravo u smjeru govornog jezika pojedinih naroda. I jezik liturgijskih knjiga naših glagoljaša poprimio je neke stilske i leksičke osobine hrvatskog govornog jezika.

1. Rusifikacija liturgijskih knjiga hrvatskih glagoljaša

Kada naši glagoljaši u 17. stoljeću nisu imali dovoljno znanja ni imanja da za svoje potrebe prirede i tiskaju liturgijske knjige, prekinut je prirodni razvoj tog liturgijskog jezika hrvatske redakcije.

Vrijeme uskočkoga Senja (1537-1616), u kulturnom pogledu je veoma siromašno. Nije se u Senju tada moglo ozbiljnije raditi na izdavanju knjiga, niti se to smatralo posebno važnim, premda je *Tridentski sabor* (1545-1562) preuredio sve liturgijske knjige. Nakon što su pojedine obnovljene knjige izišle na latinskom jeziku, postojala je obveza da se svako drugo izdanje s tim uskladi. U biskupijama Senjskoj i Modruškoj za tridentsku obnovu bilo je osjećaja tek završetkom uskočkog rata, što se poklapa s dolaskom na biskupsku stolicu *Ivana Krstitelja Agatića* (1617-1640). On je uskoro, po preuzimanju biskupske službe, pokrenuo pitanje liturgijskih knjiga. Njih je, naime, trebalo izdati ne samo zbog toga što su stare nakon tridentske obnove postale nezakonite, nego i stoga što je predtridentskih bilo premalo, i to dotrajalih. Pogotovo su dotrajali *brevijari*, koji su svaki dan bili u rukama svećenika najmanje sat vremena. Može li koja knjiga izdržati takvu »torturu« preko 100 godina? A od *brevijara* poznata su nam do tada samo tri izdanja: onaj iz 1491. (nedavno objavljen u reprint izdanju), *Baromićev* dvije godine kasnije, te drugo izdanje toga u redakciji omišaljskog župnika *Brozića* 1561. Misala imamo do tada 4, a zadnji onaj *Kožičićev* (1531) tiskan je pred gotovo 100 godina.

Na Bribirskoj sinodi oko 1620. svećenstvo Modruške biskupije, predvođeno biskupom Agatićem, donosi odluku da se pristupi tiskanju novih liturgijskih knjiga. *Kongregacija za širenje vjere* (*Propaganda*), osnovana 1622., pružit će materijalnu i stručnu pomoć u tome, ali se od nje, dakako, nije moglo očekivati da će imati osjećaj za vjernost hrvatskoj redakciji. Staroslavenski jezik u liturgiji imali su također sjedinjeni Rusini, a nešto prije toga rusinski monah *Milentije Smotritski* (1619) objavio je gramatiku ovog jezika. To je, ustvari, isti jezik kojim su pisane ruske crkvene knjige. *Levaković*, kojemu je povjereno da priredi liturgijske knjige za hrvatske glagoljaše, i sam nevješt u staroslavenskom jeziku, *primit će stručnu pomoć rusinskih monaha*, pa će u njegov misal (1631), a još više u *brevijar* (1648), ući jezik ruskih liturgijskih knjiga. Tim su se jezikom, naime, služili u liturgiji i *sjedinjeni rusinski monasi* pa rimske crkvene vlasti nisu vidjele

smetnju da on prijede i u hrvatsku glagoljsku liturgiju. *Karaman* će u svojem izdanju misala (1741) tu rusifikaciju još dosljednije provesti.

Razumljivo je, da naši glagoljaši nisu bili zadovoljni tim prijelazom.

Splitski svećenik *Stjepan Ružić (Rosa)* išao je po raznim krajevima i govorio da *Karamanov misal* treba spaliti, jer sadrži, ne samo jezične, nego i vjerske pogreške. On je bio za *uvođenje u liturgiju »bosansko-dubrovačkog« jezika*, smatrajući ga matičnim jezikom (*lingua mater*), od kojega su izvedeni svi drugi slavenski jezici. Budući da su izvedenice ljudsko djelo nemaju pravo u svete knjige, a »*lingua mater*« je jezik kakvog je Bog stvorio.¹

Bio je to pokušaj da se u liturgiju uvede narodni jezik, za što u ono vrijeme nije bilo osjećaja u crkvenom središtu, pa *Karamanu* nije bilo teško, iako se dosta potrudio napisavši cijelu knjigu, da isposluje zabranu *Ružićeva prijedloga*. Papa Benedikt XIV. enciklikom »*Ex pastoralibus munere*« naređuje 1754. da se u *glagoljskim liturgijskim knjigama ne smije upotrebljavati govorni jezik*, što je, ustvari, značilo da je zakonit samo onaj jezik koji je u *Karamanovom misalu*. Zacijelo, papa ne bi imao ništa protiv da je u misalu bila hrvatska redakcija staroslavenskog jezika, umjesto one ruske, ali takav misal nije nitko bio u stanju prirediti, jer je znanje naših glagoljaša u to vrijeme bilo veoma oskudno. Osim toga, prihvaćanje jezika ruskih liturgijskih knjiga ulazilo je u tadanju »*Ostpolitik*« *papinske diplomacije*, koja je gajila nadu da će pravoslavni Rusi lakše prihvatiti jedinstvo s katoličkom Crkvom, ako prepoznaju svoj jezik u njezinim knjigama.

Za takva nastojanja papine kurije i zastupnika iste ideje u nas, u prvom redu *Zmajevića i Karamana*, naš pop glagoljaš nije imao mnogo sluha, i rado je slijedio onoga koji bi njegovo unutarnje neslaganje jasnije formulirao. *Ružićeva ideja* njima je bila mnogo bliža nego *Karamanova*. Tako ih ni papina stroga naredba nije uspjela svuda skloniti da prihvate *Karamanov misal*.

Skupina senjskih svećenika moli 1768. *Propagandu* da ne prihvati *Matiju Sovića* za priređivača glagoljskog brevijara, opravdavajući svoju molbu time što je *Sović »učenik zadarskog nadbiskupa (Karamana,*

¹ Usp. Mile BOGOVIĆ: *Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine*, Zagreb 1982., str. 137-138.

opaska M. B.), moskovskog je porijekla, i on će zacijelo u djelo unieti iste greške koje je rečeni nadbiskup, iz neke lakoumnosti i pod izlikom učenosti, uveo u slavonski misal.«¹

U to vrijeme još je velika količina naklade Karamanova misala ležala na policama Propagandinog skladišta.

2. Napuštanje glagoljskih knjiga u biskupijama Senjskoj i Modruškoj

Taj misal, dakle, nije svuda prihvaćen, a starija izdanja bila su rijetkost, pa se u liturgiju uvlači praksa da se *tihi dijelovi mise čitaju iz lako dostupnog latinskog misala*, a ono što je *glasno da se govori na živom narodnom jeziku*. Neki su svećenici na svoju ruku prevodili iz misala na licu mjesta, a neki su imali posebne rukopisne prijevode pojedinih dijelova misala i brevijara, od kojih se rijetki tekstovi odlikuju ispravnim i jasnim književnim jezikom. Što se tiče *lekcionara* u užem smislu, već su postojali tiskani prijevodi, pa nije bilo potrebno novo prevodenje bilo iz latinskog, bilo iz staroslavenskog misala.

Praksa uvođenja narodnog jezika u liturgiju zahvatila je najprije seoske župe i one u kojima nije bilo zajednice svećenika, kao u *stolnim i zbornim kaptolima*. Kaptoli su, naime, bili mnogo više pod paskom crkvene vlasti. Možemo reći da se u drugom dijelu 18. stoljeća u biskupijama Senjskoj i Modruškoj u kaptolskim crkvama misilo iz Karamanova misala, a u koru molilo iz glagoljskog brevijara, bilo Levakovićeva ili Paštrićeva, bilo onoga izdanog 1791. godine (zadnjeg). Pri drugim župama postajala je to sve više rijetkost, tako da su doista rijetki bili koji su glagoljali u 19. stoljeću. Smanjivao se također broj svećenika koji su znali čitati glagoljicu.

Što se tiče same senjske katedrale, nema dvojbe da se još početkom 19. stoljeća u njoj glagoljalo. O tome nam daje svjedočanstvo 1800. Marko L. Ruić. On kaže da se tada glagoljalo i u zbrojnoj crkvi u Rijeci.² Za Senj to jasno proizlazi i iz korespondencije vezane uz slučaj

¹ Arhiv Kongregacije za širenje vjere (Propagande), SC Dalmazia, vol. 13, f. 145.

² Lucas JELIĆ: *Fontes historici liturgiae glagolitic-romanae*, XIX. st., Veglac 1906., str. 4.

pokušaja ukljanjanja staroslavenske liturgije u Malom Lošinj. Protivnici glagoljanja u Malom Lošinj su, sebi u prilog, spominjali upravo senjsku praksu. Naime, do njih je došla vijest da je u Senju pred godinu dana (znači 1801.) na mjesto staroslavenskog uveden u liturgiju latinski jezik.¹ Najprije *generalni vikar Milanec* 18. prosinca 1802.², a onda i sam *biskup Ježić* 12. listopada naredne godine³ nedvosmisleno tvrde da *kaptol* svakodnevno *vrši službu Božju na staroslavenskom jeziku*. Milanec još s ponosom dodaje da od svih stolnih kaptola jedino senjski čuva povlasticu službe Božje na »ilirskom« jeziku. Svaki novi član kaptola treba u roku od tri mjeseca naučiti glagoljicu, inače gubi nadarbinu.⁴

Tu se ne govori o drugim crkvama osim o katedralnoj u Senju. Što je bilo drugdje?

Spor oko uporabe glagoljice u Malom Lošinj potaknuo je Propagandu da ispita kako je u Senju. Pismom od 29. rujna 1804. traži da *Ježić* odgovori kako je sa staroslavenskom službom Božjom u njegovim biskupijama i da li se u Senjskoj i Modruškoj biskupiji u misi koristi knjiga pisana narodnim jezikom, koja se zove *Šćavet* ili *Slavet*. *Ježić* 8. studenoga iste godine odgovara.⁵ da je malo »glagoljaša« u njegovom kleru, tj. onih koji ne bi znali latinski jezik. Ipak se u službi Božjoj revno vrši odredba Benedikta XIV. i koristi se povlastica koja je narodu dana. Isti obred vrši se i u katedrali. Premda svi kanonici znaju latinski, časoslov mole iz brevijara tiskanog jeronimskim slovima. Isto tako služe sv. misu, ali u pjevanim misama, osim molitava koje su iz staroslavenskog misala, pjeva se sve iz knjige koja se zove *Šćavet*, tj. *poslanica, evanđelje i predslovlje*. Knjiga se već stotinjak godina upotrebljava u cijeloj Dalmaciji uz dopuštenje pokrajinskih biskupa. To je zbog toga što vjernici bolje razumiju te dijelove liturgije nego da se čita u »književnom slavenskom« tj. staroslavenskom jeziku. Isto je u *zbornim crkvama* Modruške biskupije, gdje kler, premda sav upućen u *latinski jezik*, pjevane mise obavlja

1 Šime LJUBIĆ: *Borba za glagoljicu na Lošinj*. Rad JAZU knj. 57, Zagreb 1881., str. 159.

2 L. JELIĆ, Nav. dj. str. 4

3 Nav. dj. str. 25.

4 Valja napomenuti da se ovdje upotrebljava naziv »ilirski« jezik za staroslavenski. Upravo po tome što kanonik mora naučiti glagoljicu jasno je da nije riječ o govornom ili književnom hrvatskom jeziku. Zanimljivo je da Milanec govori da je povlastica dana ne kleru nego narodu i nijedan biskup nema pravo tu povlasticu dokinuti.

5 Biskupski arhiv u Senju (BAS), F. XIV, br. 17.

onako kako se to čini i u *senjskoj katedrali*, ali za nepjevni dio mise ne koristi staroslavenski nego latinski misal. Istina je da to nije u skladu s gore spomenutom papinskom enciklikom, ali ga može opravdati upotreba od pamtivijeka. Znači da se u senjskoj katedrali za tihe dijelove mise tada upotrebljava glagoljski, a u modruškim zbornim crkvama latinski misal.

Iz Ježićeva odgovora *Propagandi* proizlazi također da se brevijar staroslavenskim jezikom molio još samo u kaptolima. On, naime, kaže da biskupiji nije potrebna nova narudžba glagoljskih brevijara jer su ukinuti neki kaptoli, pa tih brevijara ima čak viška. Iz istih razloga kaže da ima dosta i misala, iako iz gore rečenoga proizlazi da čak ni u kolegijalnim crkvama Modruške biskupije nije, uz *Ščavet*, upotrebljavan staroslavenski, nego latinski *misal*.

Propaganda je 22. prosinca iste godine osudila praksu uobičajenu u Senjskoj i Modruškoj biskupiji, kao protivnu odredbi Benedikta XIV.¹

Premda je presuda Propagande bila jasna, ipak je nazadovanje staroslavenske službe Božje u biskupijama Senjskoj i Modruškoj i dalje nastavljeno, a sve se više širila upotreba *Ščaveta* u liturgiji. Biskup Ježić se čak odlučio na novo izdanje. Dopuštenje za tiskanje izdao je još 10. kolovoza 1819. Zanimljivo je kako on obrazlaže dopuštenje za tiskanje: »Nema ništa u njemu što bi bilo protiv vjere i morala.«² Tražio je za to dopuštenje državnih vlasti, ali ne i viših crkvenih.

¹ Josip BURIĆ: *Pobjeda Ščaveta*. Novi život V (Rim 1966), IV, str. 249. Burić je u tom članku (str. 246-257) doista savjesno i temeljito obradio pitanje *Ščaveta*, pogotovo ukoliko se odnosi na biskupije Senjsku i Modrušku. *Radeći u istom arhivu u kojemu je i Burić radio, pregledao sam sve spise koji se odnose na pitanje glagoljice i Ščaveta i uočio da ih je Burić dobro pročitao i protumačio. Tako je ovaj moj rad u mnogočemu sličan Burićevu. Ipak ima dosta pojedinosti gdje su korišteni drugi izvori, a i koncepcija članka je drugačija, pa mi se pokazalo korisnim da se ovoj temi još jednom posveti pažnja. A mislim da je to korisno i zbog toga što je Burićev članak rijetkim znanstvenim radnicima dostupan i poznat.*

² »Cum hoc epistolarum et Evangeliarum cum Orationibus Sanctorum, feriarumque, necnon caeterarum precum Volumen Illyricum, Schiavet nuncupatum, nihil contra fidem, ac bonos mores, nihilque contra Principem Supremum, Statumve contineret, praelo publico donari posse censemus in Domino.«

Čini se, da u onim prilikama drugačije nije ni mogao postupiti. Naime, naglašavanje da je *staroslavenska liturgija most prema pravoslavcima*, kako se to običavalo činiti, imalo je i svoj negativni odraz. U njoj neki nisu gledali most o kojem bi pravoslavci mogli doći u katoličku Crkvu nego, naprotiv, most kojim bi se u katoličke krajeve mogao proširiti pravoslavni utjecaj. To nije bio tek strah neukih. Tako je tridesetih godina prošlog stoljeća nekadašnji profesor na Senjskom teološkom učilištu, a poslije grižanski župnik, *Franjo Vrinjanin*, dao spaliti sve glagoljske spise grižanskog arhiva da se zatara trag tom »*vlaškom pismu*«. ¹ Vrinjanin nije izdvojeni slučaj. Sličnih pogleda na glagoljicu bilo je i u drugih svećenika Senjske i Modruške biskupije. ²

U vrijeme kada je pojam »glagoljaš« počeo dobivati podrugljiv prizvuk, jer se tako nazivalo samo one svećenike koji nisu završili nikakvu službenu školu, dolazilo je nužno do opadanja ugleda staroslavenske službe Božje.

U takvim okolnostima nastojao je *Ježić* da se što više proširi *Šćavet*. Godine 1820. razaslao je okružnicu po svojim biskupijama u kojoj traži predbilježbu na novo izdanje *Šćaveta*. Kaže da ga treba naručiti za crkvu i za svakog svećenika. Ne samo to, potrebno je knjigu preporučivati i laicima. Doista je uspio da su ga i laici kupovali. ³ Josipdolski župnik obrazlaže potrebu *Šćaveta* i time što, prevodeći u misi iz latinskog, izlože se često podsmjehu vjernika ⁴. Što znači da je za vrijeme mise imao pred sobom samo latinski misal, a one dijelove koji se glasno govore izravno prevodio s latinskog na hrvatski. *Novo izdanje Šćaveta* tiskao je *Ježić* u Rijeci 1824. godine.

Kad je zadarski nadbiskup 8. veljače 1823. zamolio *Ježića* da mu javi ima li među svojim svećenicima takvoga koji bi mogao držati katedru staroslavenkog jezika u zadarskom sjemeništu, ovaj mu odgovara negativno, ispričavajući se također nedostatkom klera. ⁵

¹ Radoslav LOPAŠIĆ: *Iz »Izvyjštaja o primorskim arhivima«*. Starine JAZU br. 27, Zagreb 1895., str. 233.

² To nam, bar donekle, tumači činjenicu da se na području biskupija Senjske i Modruške jako malo sačuvalo glagoljskih rukopisa. Svećenici su ih rado predavali Kukuljeviću kad je obilazio župe. To je dobro, jer ih je Kukuljević sačuavao. Ali zacijelo su takvi rukopisi dospjeli i u ruke koje ih nisu znale čuvati.

³ Vidi BAS, spisi 1820. godine pod »*Šćaveta*«. Tako u Lešću na Dobri oberlajtant Pavković naručuje jedan a g. Milčetić, također laik, dva komada.

⁴ BAS, spis od 18. prosinca 1821. godine.

⁵ Ondje, pod navedenim datumom.

Godine 1825. prestali su se *kanonici senjskog kaptola* služiti glagoljskim brevijarom, a *uzeše latinski*, ali u misi sačuvaše još neko vrijeme već gore spomenuti običaj. *Poslije 1830.* i oni su staroslavenski misal zamijenili latinskim. To je postala opća praksa u biskupijama, a i u Rijeci. Najduže se staroslavenski zadržao u službama za pokojne. Modruški kaptoli, odnosno zborne crkve, još su prije napustili staroslavenski misal a umjesto njega - dakako *uz Šćavet - koristili latinski*. Ipak je bilo pojedinih kanonika, kaže biskup Soić, koji su još dugo poslije 1830. *molili časoslov iz glagoljskog brevijara*. Isti biskup kaže da još u njegovo vrijeme (1882) ima svećenika koji se služe staroslavenskim misalom. To su: *Josip Snidarčić, Florijan Gruber, Mihovil Vanjković i Mate Gruenhut*.¹

3. Politizacija glagoljice i staroslavenskog jezika

Tridesetih godina 19. stoljeća pitanje glagoljice dobiva jednu novu konotaciju. Ona nije samo pitanje povlastica koje imaju neke župe i biskupije; u njoj se ne gleda samo pogodno sredstvo za povezivanje katoličke i pravoslavne Crkve. Glagoljica i staroslavenska služba Božja dobiva kulturne i još više političke konotacije. Svi Slaveni traže svoje zajedničke korjene i nalaze ih u staroslavenskom jeziku i glagoljskom pismu. Pogotovo od vremena Ilirskog preporoda, glagoljska kultura i liturgija shvaćane su kao jedan od razloga općenarodnog ponosa. Burne 1848. godine, prigodom instalacije bana Jelačića, svetu misu služi biskup iz glagoljaškog kraja, Mirko Ožegović, biskup senjski i modruški. Nije bilo sasvim slučajno da je u onom općeslavenskom zanosu sam čin instalacije obavio srpski patrijarha Josip Rajačić. Narodnjacima je to bio poticaj za rad na zbližavanju slavenske braće, *pravoslavaca i katolika*. Ali je u isto vrijeme Bečkom dvoru taj čin otkrio novu opasnost. Naime, on je na *sveslavensku ideju* gledao kao na prijateljevanje s uvijek opasnom Rusijom. Najvatreniji zagovornici sveslavenskog jedinstva postadoše i gorljivi branitelji glagoljice. Tako je u daljnjem razvoju pitanje glagoljice preraslo crkvene okvire. Za narodnjake je ono bilo zov na nacionalno i šire slavensko jedinstvo, a za aktualnu državnu upravu opasan faktor za državnu cjelovitost i državno jedinstvo. Bilo

¹ Venceslav SOIĆ: *Razprava ob obstojećoj praksi staroslavenskog ili glagoljskog jezika pri vršenju svete mise po obredu rimokatoličkom u sdruženih biskupijah senjskoj i modruškoj*, Bakar 1882., str. 5-6.

je očito da se za staroslavenski jezik u liturgiji zauzimaju i oni kojima nije na srcu bila ni Crkva ni njena liturgija. Tako je to cijelo pitanje više raspravljano na znanstvenoj i političkoj nego na crkvenoj i liturgijskoj razini.

Teško je procijeniti koliko je takvo ozračje utjecalo na više crkvene vlasti da relativno nezainteresirano prate njezin uzmak na račun narodnog jezika u liturgiji. Jer ta je praksa, pogotovo nakon Ježićeva objavljivanja *Šćaveta* (1824), sve više napredovala, također u Dalmaciji i Istri.

U Senjsko-modruškoj biskupiji Ježića je na biskupskoj stolici naslijedio *Mirko Ožegović* (1833-1869), zagrebački kanonik, ali ujedno i čovjek koji se nije tek oduševljavao »ilirskim« idejama nego je bio jedan od njihovih *creatora*. Prema svjedočanstvu njegova nasljednika, biskupa *Venceslava Soića*, Ožegović je radio na tome da se uspostavi prijašnja praksa. Uveo je predavanje staroslavenskog u *biskupski licej* u Senju da bi svećeničke kandidate uputio u jezik liturgijskih knjiga. Predavanje je povjerio spomenutom Soiću.¹ To bi moglo biti oko 1840. godine.²

Ožegović je bio za obnavljanje staroslavenske liturgije, ali ne glagoljskim, nego latinskim slovima. Godine 1852. zamolio je krčkog biskupa Bozanića, kad je ovaj išao u Rim »ad limina«, da pogleda ima li negdje staroslavenskih brevijara latinskim slovima. Bozanić je to tražio - iz čega se vidi da ni krčki biskup nije naročito upućen u ta pitanja - ali nije našao. Naime, *nikada nije tiskan staroslavenski brevijar latinskim slovima*. Ožegović misli da bi trebalo i za brevijar imati nešto slično što je *Šćavet* napram *misalu*. Iz toga se dade naslutiti da je on kod staroslavenskog brevijara latinskim slovima mislio, ustvari, na prijevod brevijara na hrvatski jezik.³

¹ Nav. dj. str. 7.

² Nakon njega taj predmet su predavali još Ivan Fiamin i Jeronim Žagar. Nije jasno do kada je to predavanje trajalo. Znamo da ga je ponovno uspostavio biskup Posilović nakon izlaska Parčičeva misala, što znači da je izvjesno te katedre nije bilo u bogoslovskom učilištu.

³ Piše Ožegović Bozaniću: »*Breviarum slavicum caracteribus latinis impressum, in quantum egemus tardius obtinimus. Ita quoque Missale Romanum nostro Slavet in plurimis aequale*« (BAsE, Spisi 1852., br. 966).

4. Biskup Soić i glagoljska liturgija

U svom odnosu prema liturgijskom jeziku, Ožegović je, zacijelo, u mnogočemu slijedio mišljenje *Franje Račkoga*, kojega je poslao na više studije i bio stalno s njime u dopisivanju. Za svog nasljednika izabrao je *Venceslava Soića* (1869-1875), bakarskog kanonika. Ovaj će nastaviti u njegovu duhu, ali će činjenica, da je izrastao i odgojen na glagoljaškom području, utjecati na njegov odnos prema pitanju staroslavenske liturgije.

Soić je kao profesor staroslavenskog jezika u Senjskoj bogosloviji svakako mogao lako shvatiti potrebu da se tiska novo izdanje glagoljskog misala.

Kada ga je 16. svibnja 1866. svećenik i gimnazijski profesor u Rijeci *Šime Ljubić* zamolio da mu dozvoli služiti kojiput *misu na staroslavenskom jeziku*, on mu je spremno odobrio, smatrajući uputnim da u odgovoru napomene kako je još 1248. papa Inocent IV. odobrio senjskom biskupu *upotrebu staroslavenskog jezika u liturgiji* na svom području.¹ Dakako, već sama činjenica da je potrebno tražiti dozvolu da se misi na staroslavenskom jasno govori, da je glagoljanje u misi postalo neuobičajeno. Sličnu molbu uputio je i upravitelj župe Završje u Gorskom kotaru Ivan Krajač.²

Soića su takve molbe obradovale, jer je i sam želio da staroslavenski u misi postane općeprihvaćeni običaj, kako je nekada bilo. Dne 2. rujna 1867. uputio je promemoriju Propagandi u Rim i Bečkom nunciju da se pristupi *radu na izdavanju novog glagoljskog*

¹ BAS, Spisi 1866., br. 697 i 727.

² Ondje, br. 840.

misala.¹ Nuncij je odgovorio 23. siječnja iduće godine, odobravajući nakanu za tiskanje misala, pod uvjetom da se posao korektno obavi.² 23. lipnja on dodaje da biskupi u čijim se biskupijama glagolja trebaju izabrati stručnjake vješte staroslavenskom, koji bi posao vodili.³

Svakako je Soić bio u dosluhu s *Račkim* i *Strossmayerom* koji su tih godina povelili jaku *akciju za tiskanje staroslavenskih liturgijskih knjiga*.⁴ On već 10. srpnja 1868. piše Strossmayeru da bi iz Senjske biskupije najpogodniji stručnjaci bili *Ivan Fiamin*, župnik i kanonik riječki, te *Jeronim Žagar*, profesor staroslavenskog u senjskom bogoslovnom učilištu. Moli ga da javi gdje bi se oni našli s drugim stručnjacima kako bi rad što prije mogao početi. Inače Soić preporučuje da cjelokupni posao preuzme *Akademija*.⁵

Ipak je i dalje u upotrebi bio *Šćavet*. Praksu je trebalo nekako i opravdavati.

Splitski biskup Marko Kalodera zapitao je 11. kolovoza 1874. biskupa Soića da li je istina da se kod njega svećenici služe na oltaru u istoj misi dvama misalima, te da glasno čitaju iz hrvatskoga, a tiho iz latinskoga. Ako je to istina, na čemu se takva praksa temelji? Soić mu odgovara već 23. kolovoza iste godine *da je običaj narodnog jezika u liturgiji u njegovoj biskupiji od pamtivijeka* i da su ga vjerojatno ostavili sv. Braća Ćiril i Metod kad su onuda putovali iz Češke u Rim. Njega je odobrila i Sv. Stolica odobravajući *jezik službe Božje kojom su Boga slavila Sv. Braća*, jer su oni *liturgiju obavljali narodnim jezikom* i za taj su jezik tražili dopuštenje. Istina je da se praksa s dva jezika u istoj misi ne slaže s postojećim crkvenim propisima.⁶

¹ Ondje, Spisi 1867. br. 401. Na Soića se u tom pitanju obratio i krčki biskup Vitezić 3. srpnja 1868. (Ondje, Spisi 1868. br. 1156).

² Ondje, Spisi 1868. br. 120. Milanta Luciano, rimski konzul u Rijeci, javlja 29. veljače da je poduzeo shodne mjere preko svog agenta u Rimu za pretiskavanje glagoljskih misala (Ondje, br. 372. Vidi također broj 587).

³ Ondje, br. 1103.

⁴ O čemu svjedoči i njihova međusobna korespodencija (v. *Korespodencija Rački-Strossmayer*, I. Zagreb 1928., str. 56-64.)

⁵ Ondje br. 1155. Krčki biskup Ivan Vitezić javio je 3. srpnja Soiću da predlaže sa svoje strane Dragutina Parčića (br. 1156). Strossmayer se u dogovoru s Račkim odlučio za sljedeće: *Franjo Rački, Ivan Berčić, Vatroslav Jagić, Miho Pavlinović i praški profesor Martin Hatala* (Ondje br. 1178).

⁶ Ondje, Spisi 1874. br. 11482.

Biskup Soić nije pokazivao da namjerava dokidati Šćavet. Pače još iste 1874. godine, 24. prosinca, obavješćuje on zainteresirane biskupe da je zaliha starih Šćaveta potrošena i da bi trebalo tiskati nove. Očito je, naime, bilo da će se rad na izdanju staroslavenskog misala otegnuti. U Biskupskom arhivu u Senju registrirani su odgovori biskupa iz Dubrovnika, Kotora, Krka, Splita i Zadra, ali nijedan od tih odgovora nije sačuvan.¹

Soić je pitao i neke svoje uglednije svećenike. Tako i Cvjetka Grubera, tada župnika u Lađevcu. Gruber 8. veljače 1875. odgovara: *»Nije mi ovdje obširnije obrazlagati koliko je od sv. rimske stolice dopušteno u Senjsko-Modruškoj biskupiji služiti se našim narodnim jezikom u sv. misi, samo mi je toliko pripomenuti, da se je ta navada, sve što se pjeva pjevati našim jezikom, u narod uvela i ukorenila tako čvrsto, da se već iskreniti nikako neda, ili jako teško, i to velikom pogibelji za sv. vjeru i nabožnost naroda. Možda će koji drugi, o toj stvari drugčije suditi, oslanjajuć se više na mrtvu teoriju nego na živu praksu, na ja smierno mislim da se ima tuj čuti glas čovjeka - župnika, koj međ narodom srcem i dušom žive, te Bogu i sv. stolici odgovoran sve okolnosti dobro uvažuje, kako da ne bi trpjela bitnost sv. vjere i obreda crkvenih, a opet ni nabožnost naroda. Drugčije dakle nije, već nam se obazrieti na praksom i navadom uvedenu stran upitane stvari.*

Znamo da je 'canon missae' illesae majestatis, stoga da se u tu svetost ma i najmanjom promienom dirati nesmiemo; zato budi on sav savcat latinski, dapače 'Pater noster' i 'Pax Domini sit semper vobiscum' neka se ubuduće na glas naški i nepjeva; a to se lahko polučiti dade, samo reče li dotični župnik ili dušobrižnik svom orguljašu ili pjevaču, neka poslije podignuća dalje nastavlja na kori svoje pjevanje i neobziruć se na misnika pri žrtveniku, što jamačno narodu neće ni u oko pasti. Molitve, epistole, evangjelje i prefacija pako neka se i ubuduće narodnim jezikom pjevaju.

Stoga usudujem se smiernim srcem predložiti Tomu Prečasnom Ordinarijatu, da bi se, - potreba li je - k sv. rimskoj stolici obratiti, pa poslje uređene stvari taj posao vještīm rukam povjeriti, te knjigu nam na rečenu porabu, pravim čistim narodnim jezikom priređenu i

¹ Ondje, Spisi 1874. br.2272. Za odgovore v. Protokol za 1875. br. 99, 169, 187, 263, 316 i 511.

tiskanu priškrbiti blagoizvoljeo.«¹ Mislim da je lađevački župnik iznio vjerno želju klera i naroda.

5. Parčičev Misal i pobuna protiv njega

Što se tiče *Soića*, on posao oko izdavanja *Ščaveta* nije mogao nastaviti jer je 1875. bio prisiljen podnijeti ostavku na biskupsku službu. Naslijedio ga je zagrebački kanonik i profesor *Juraj Posilović*. *Soić* će poslije (1882) napisati već spomenutu »Razpravu« u kojoj se zauzima za glagoljicu i staroslavenski jezik u liturgiji. Dakle, protivi se praksi narodnog jezika koja je uvedena *Ščavetom*.

Biskup *Posilović* nije iz glagoljaških krajeva pa prema tome nije mogao imati naročita sluha za vrijednost staroslavenske službe Božje. Na poticaj *Nillesa* zamolio je 11. studenoga 1878. sve biskupe u kojima se glagoljalo da odgovore kako je trenutačno stanje s tim u svezi. Uz to napominje i pitanje *Ščaveta*.² Za *Ščavet* koji je izišao u Rijeci 1880. u redakciji *Matije Ivčevića* dopuštenje za tiskanje izdao je zadarski nadbiskup *Maupas*, i to istim riječima kojima je *Ježić* obrazložio svoje dopuštenje da se tiska izdanje iz 1824. godine.³

Odnos prema glagoljici posebno će doći na iskušenje *prigodom rada na izdavanju novog glagoljskog misala*. Priprema novog izdanja misala pospješana je *konkordatom Crne Gore i Svete Stolice*, koji je sklopljen 1886. godine. (Dakle, veže se opet uz političke događaje!) Po konkordatu je u katoličkim župama *Kneževine Crne Gore* dozvoljena staroslavenska liturgija. Kada se Rusija usprotivila da misal bude tiskan ćirilicom, jer bi u tom slučaju mogao poslužiti kao sredstvo katoličkog ekspanzionizma, odlučeno je da se tiska glagoljskim slovima. Time je postao prikladan i za hrvatske biskupije. Priprema je povjerena *Dragutinu Parčiću*, koji je u nj *vratio hrvatsku redakciju*⁴ tj. onaj jezik koji

¹ Ondje br. 316. Odgovorili su biskupi iz Krka (br. 1510), Zadra (1575), Dubrovnika (1580), Šibenika (1541), Kotora (1579), Hvara (1529), Poreča (1606) i Trsta (1534). U Arhivu se nalaze samo odgovori iz Krka, Zadra, Hvara, Šibenika i Poreča.

² Ondje, Spisi 1878., br. 1415.

³ Usp. L. JELIĆ, Nav. dj. str. 77.

⁴ O tome vidi Franjo RAČKI: *Novo izdanje glagoljskog misala*. Katolički list, (Zagreb 1893), 10, 78-79.

se u liturgijskim knjigama hrvatskih glagoljaša nalazio prije rusifikacije. Misal je izišao iz tiska 1893. godine.

Senjsko-modruški biskup Juraj Posilović izdaje 22. travnja 1893. slijedeću odredbu: *»S ovim izdanjem dana nam je mogućnost, ali također nastala i stroga dužnost, da počnemo u naših diecezah upotrebljavati božju službu jezikom staroslovenskim, kako je bivalo od najstarijih vremena, te imalo biti do dana današnjega. Ono bo, što danas de facto postoji: poraba jezika čisto hrvatskoga, pa još k tome miešanje hrvatskoga s latinskim, nije pred kanoni van zla poraba.«* A što je zla poraba, nastavlja biskup, *»toga ni stogodišnja protivna poraba ne učini zakonitim.«*¹

Biskup je iduće godine, 23. ožujka, izdao posebnu poslanicu *»častnom svećenstvu i svim vjernikom biskupija senjske i modruške ili krbavske«* u kojoj obrazlaže potrebu uvođenja staroslavenske službe Božje i dokidanje upotrebe Šćaveta. Može se i dalje misiti latinski, ali samo tihu misu. Da bi svećenici mogli naučiti glagoljska slova izdao je Parčić *»azbukvar«*. *»Zato očekujemo«,* nastavlja Posilović, *»od svih mladih, a i starijih svećenika, da će do pol, ili najkasnije do jedne godine dotjerati do pjevanja službe božje na jeziku staroslovenskom.«* Što se starijih tiče, nastavlja biskup, *»i oni će do godinu dana dosta dobro i brzo čitati. Nakon što se poslanica i evandelje na staroslovenskom otpjevaju, neka se narodu isto pročita jasno i razgovjetno iz Šćaveta.«*²

Od početka ak. god. 1893/94. uveo je biskup na Bogoslovskom liceju u Senju *katedru za staroslavenski jezik*, a od 1894. taj je jezik predmet *župničkog ispita*.³

Još prije nego je svećenicima počela dužnost glagoljanja, nastala je u narodu *pobuna*.

Već 6. lipnja 1894. Posilović je prisiljen poslati svećenicima opomenu da s uvođenjem staroslavenske liturgije oprezno postupaju. *»Katolički puk, čujući iz nenada u crkvi onaj jezik koji se čuje u crkvi grčkoistočnoj, može se lasno uzgibati, i ne samo sam doći na koju kakve krive misli, nego, kako se je i dogodilo, biti potican i bunjen od ljudi zlobnih i budalastih. Zato je potrebno da svećenstvo bude budno, pak, ako čuje ili spazi, da se u njegovu puku šire kriva mnijenja o liturgiji staroslovenskoj,*

¹ Okružnice Biskupskog ordinarijata senjskog i modruškog ili krbavskog, god. 1893., br. 2, str. 11-12.

² Katolički list za god. 1894., br. 17, str. 136-140.

³ Okružnice 1894., br. 2, str. 7.

ima tomu odmah na put stati, i dok se nije puk bar u većoj strani o boljem uputio, ne počimati s pjevanjem staroslovenskim.« Zatim kaže da ima Hrvata katolika, kojima je biskup u Križevcima, koji odavno služe misu na staroslavenskom jeziku. Katolik nije onaj koji se ne pokorava biskupu i Svetom Ocu. »Bilo bi ružno, kad bi tko upotrebio nepriliku nesretnih nemira za to da sam ne uči staroslovenski.«¹

Najžešća je reakcija bila u župama bivše Vojne krajine, odnosno ondje gdje su katolici živjeli u blizini pravoslavnog življa. Dogadalo se da su svećenicima ukrali ili oteli »*crljenu knjigu*«, kako su zvali *misal*, i uništili je ili je vratili u Senj otkuda je poslana.² U Krivom putu prijetio je narod župniku da će ga kamenovati ako ne prestane pjevati »po vlaški«. Na blagdan sv. Roka u Perušiću je oko 5000 razjarenih ljudi opkolilo župnika i bili bi ga ubili da nije umakao u župni stan i ondje se zaključao. Kada su oružnici slijedeći dan zatvorili kolovođe pobune, masa naroda opkolila je zatvor i oslobodila ih, na očigled vlasti i oružnika. Zatražena je i vojna intervencija.³ Narod se pristašama župnika osvećivao paležom. U Krasnu je narod prijetio župniku da će odnijeti u Kosinj čudotvorni kip Majke Božje, gdje se ne misi »po vlaški«, ako i dalje nastavi kako je započeo. Dovikivahu mu: »*Dok*

¹ Nav. mj. br. 3, str. 15-17.

² U Širokoj Kuli je narod oduzeo kapelanu glagoljski misal da ga vrati Vikarijatu u Senj (Pismo od 20. kolovoza 1894. u BAS, Spisi br. 104). Upravitelj župe će 11. prosinca zamoliti *Ordinarijat* da mu ponovno pošalje misal (br. 429).

³ Već 17. srpnja 1893. perušićki župnik javlja da je u župi nastala buna protiv glagoljice (BAS, Spisi, br. 97). To se ponovilo mnogo žešće na dan sv. Roka 16. kolovoza 1894. (br. 92), Na to je Županijska oblast u Gospiću zamolila Ordinarijat da donese odredbe koje bi smirile bunu. Iz Ordinarijata 22. istog mjeseca odgovaraju da državne vlasti trebaju uredovati (br. 104). Još dan prije župnik perušićki ponovno moli da se poduzmu potrebni koraci, a iz Senja mu odgovaraju da ne služi pjevanu misu dok se narod ne smiri (br. 106), a 23. kolovoza Ordinarijat je zamolio telegramom velikog župana Budisavljevića da pruži zaštitu glagoljici (br. 109). Iz Gospića isti dan mole da se na mjesto pobune pošalje neki viši svećenik koji će narod upućivati i smirivati (br. 118). Na tu dužnost imenovan je gospićki župnik i podarhiđakon Franjo Canjuga, a 28. kolovoza državne vlasti javljaju da su poduzete odgovarajuće mjere za smirivanje naroda (120). Mira ipak još nije bilo (v. br. 168 i 176). Čak je i u Gospiću netko ukrao staroslavenski misal (pismo od 11. rujna, br. 177). Perušićki župnik smatra da je glagoljica samo izlika za nešto drugo (br. 204). U pismu od 1. studenoga on i dalje govori o nemirima u župi (br. 304). Tek 3. lipnja iduće godine mogao je župnik zamoliti ordinarijat da se dozvoli pjevana misa - staroslavenska dakako. (Spisi 1895. br. 340). A 26. kolovoza 1895. mogao je perušićki župnik javiti da u njegovom dekanatu svi svećenici služe staroslavensku misu (br. 536). No isti dan iz Široke Kule upravitelj javlja da puk nerado prima staroslavenski (br. 534).

ovo sunce nad nama svijetli, nećemo mi te maše!«¹ Žestoko je bilo u Saborskom i Vagancu, a nešto mirnije, ali nipošto mirno, u Slunju.

Neki svećenici nisu vjerovali da će se *glagoljica* i *staroslavenski uspjesi* nametnuti, pa su, ne samo i dalje koristili *Ščavet*, nego su i otvoreno govorili narodu protiv »vlašškoga pisma i jezika«. Tako je nakon prvog neuspjelog pokušaja da uvede *staroslavenski misal* radio upr. župe Klanac *Nikola Gršković*. Perušički župnik *Kovačić* smatrao je da je narod upravo zato ogorčen na njega, jer ne vjeruje da je nužno uvoditi staroslavenski, budući da susjedni svećenik i dalje misli iz *Ščaveta*.²

Gdje se narod bunio crkveno je nadležstvo zabranjivalo pjevanu misu. Ljudi su se time doista osjećali pogođenim pa su tražili ubrzo pjevanu misu, makar i staroslavensku. Negdje će nemiri trajati više od godinu dana. Kao termin do kojeg je svuda trebalo uvesti *staroslavensku misu* određen je *blagdan Sv. Ćirila i Metoda 1895*. Samo u rijetkim slučajevima taj je termin prekoračen. Tako je u Sincu pjevana staroslavenska misa tek 15. rujna 1895.

U svakom slučaju pokazala su se ispravna predviđanja Cvjetka Grubera da će biti teško oduzeti narodu ono, što se tako u nj ukorijenilo.

Svećenstvo je također negdje davalo povoda za nemire, koliko zbog toga što su osjetili da se m povlasticom (staroslavenskim) oduzimaju još veća praksom stečena prava (hrvatski), toliko i zbog toga što je prihvat iziskivao dosta truda: trebalo je mnogo učiti.

6. Zaključak

U biskupijama Senjskoj i Modruškoj bila je više nego igdje u katoličkom svijetu živa tradicija, koja započinje djelovanjem Sv. Braće Ćirila i Metoda, da se liturgija slavi na narodu razumljivom jeziku. Zbog posebnog povijesnog razvoja toga kraja, ondje nisu kao drugdje bile uspješne protivne odredbe. Rusificirane knjige bile su korak dalje od naroda i od ćirilometodske tradicije. Vraćanje u misu hrvatske redakcije staroslavenskog jezika bio je napredak u odnosu na prethodno provedenu rusifikaciju liturgijskih knjiga, ali u odnosu na postojeću praksu narodnog jezika u liturgiji to je, ustvari, značilo

¹ Više o toj buni v. Josip BURIĆ, nav. dj. str. 254-257.

² Vidi o tome BAS, Spisi 1894. br. 103, 113, 130, 132, 161, 174, 377, 413, 431

nazadak, tim više što je dugo trajao prekid prirodnog razvoja hrvatske redakcije staroslavenskog jezika u liturgiji. Zato i ne začuđuje onakva reakcija naroda.

RIASSUNTO

LA LITURGIA PALEOSLAVA NELLE DIOCESI DI SENJ E MODRUŠ E IL MESSALE DEL PARČIĆ (1893)

Dopo il Concilio di Trento il nostro »glagolismo« non era - per la penuria del sapere e dell' avere - in grado di curare la stampa dei libri liturgici. Dell' aiuto prestato al Levaković e ad altri dai monaci ruteni unati si scorgono le tracce nell' introduzione della recensione russa della lingua paleoslava nei nostri libri liturgici. Sia per la mancanza di cultura sufficiente come anche per la russificazione, il clero delle diocesi di Senj e Modruš tralascia sempre più la pratica della lingua paleoslava nella liturgia, mentre per le parti della Messa, che si recitano a voce alta adoperano un libro, compilato nella lingua croata viva che viene chiamato *Ščavet* o *Slavet*. Tale prassi fu nell' ambito di entrambe le diocesi citate nel 19. secolo generalmente accolta. Anzi lo stesso vescovo Ježić diede nel 1824. alle stampe lo *Slavet*. Dopo di allora solo alcuni preti usano il messale glagolitico. Per le parti della Messa, che si proferiscono a bassa voce si adoperava il messale latino. Tale prassi cominciò a diffondersi anche in altre diocesi, ma il traguardo più avanzato in questo senso fu raggiunto proprio nelle diocesi di Senj e Modruš.

Al tempo dell' *Ilirski preporod* (Rinascita illirica) si diffuse la convinzione, che la »glagolica« (lingua paleoslava) era uno strumento adatto non solo per l' unificazione ecclesiale ma anche per l' unita nazionale di tutti gli Slavi. Da allora la sostengono anche coloro, che in ciò non vedono solo un privilegio ecclesiastico. Il vescovo Strossmayer insieme al Rački si adoperò soprattutto, affinché questo privilegio venisse esteso a tutti i cattolici Slavi del sud.

Nel 1893 si pubblica il messale glagolitico nella redazione di Dragutin Parčić. Del Parčić in esso introdusse la redazione croata. Ciò non ostante il messale provocò in molte parrocchie delle diocesi di Senj e Modruš una vera rivolta. Il popolo vedeva in esso l' imposizione della prassi ortodossa. La relazione più accesa fu in quei luoghi, dove convivevano cattolici ed ortodossi. Per di più ciò significava un regresso dato che nella Messa era stata già introdotta la lingua croata, molto più affine al popolo di quella paleoslava, sia pure nella redazione croata. Però dopo più di un anno di opposizione il messale del Parčić è accettato in entrambe le diocesi.